

СТАНОВИЩЕ

от д-р Дора Стоилова Левтерова,
професор в ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на научната степен „**доктор на науките**“
в област на висше образование *1. Педагогически науки*
професионално направление *1.2. Педагогика (Специална педагогика)*

Автор: *доц. д-р Мира Цветкова - Арсова*

Тема: *„Равнище на представите за пространство и за собственото тяло у зрително затруднени ученици в начална училищна възраст“*

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е посветен на изключително актуална проблематика, която е с решаващо значение за формиране и реализиране на мобилността при зрително затруднените деца. Микропространствените представи са значим предиктор за компенсаторния процес, социалното и емоционалното развитие, приспособяването към зрителното увреждане и интегрирането в живота на обществото на децата със зрителни затруднения.

Дисертационният труд е разработен в обем на 243 печатни страници, от които 226 страници текст и 17 страници приложения. Архитектониката на дисертацията е представена чрез увод, четири глави, изводи и препоръки, заключение, използвана литература и приложения. Цитираните литературни източници са 150, като от тях: 19 са на кирилица и 81 на латиница, не са посочени ползвани интернет адреси. Приложенията са три и са разположени на 17 страници, като се прилагат използваните методики за изследване.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В увода се внася обосновка на изучаването на пространствените представи, ориентирането и мобилността при зрително затруднените деца и апликацията на това познание в процеса на интегрирано и включващо образование.

В първа глава се представя теоретичен анализ на развитието на представите за пространство и за собственото тяло у зрително затруднените деца. Уточнени са общата характеристика и особеностите на представите у зрително затруднените деца и ученици, развитието на пространствените им представи. Интерпретирани са подходи и теории за възприемане на пространството от зрително затруднените, както и изграждане на представи за собственото им тяло.

Втората глава е посветена на мястото на представите за пространство и за собственото тяло в обучението по ориентиране и мобилност на зрително затруднените. Внесена е характеристика на ориентирането и мобилността по групи зрително затруднени, нуждаещи се от обучение по ориентиране и мобилност. Специално място за тълкуване е отредено на ориентирането и представи за пространство и собствено тяло в училищното обучение, като проблематиката се интерпретира с лична пристрастност и убеденост. Обърнато е внимание в казуистичен модел на особености в преподаването по ориентиране и мобилност в системата на специалните училища и в системата на интегрираното и включващо обучение. Виден е авторовия стремеж към комплексно обхващане на тематиката чрез интерпретация на основните функции на инструктора (учителя) по ориентиране и мобилност, фактори, влияещи върху началото на обучение, областите на преподаване по ориентиране и мобилност. Доц. д-р Цветкова-Арсова надхвърля пределите на тълкуване на актуалното състояние на проблема и извежда перспективите на развитие на научно-приложното пространство, свързано с ориентирането и мобилността.

В трета глава е представена постановката на изследването. Целта на дисертационния труд е изведена прецизирано в три направления. Представени са 7 хипотези, към които като с научна отговорност се внасят и алтернативни хипотези. Поставените 8 задачи следват логично от теоретичния анализ и поставените цели. В синтезиран вид са представени 6-те използвани методи на изследване. С изключителна детайлност /включително и в табличен вид/ са представени участниците в изследването. Уточнени са методиката на изследване и процедурите по използвания тест на Еверег Хил за установяване на избрани позиционни представи у зрително затруднените ученици и на въпросника за инструкторите учителите по ориентиране и мобилност в специалните училища и за ресурсните учители на интегрираните зрително затруднени ученици.

Четвърта глава представя анализа и интерпретацията на резултатите. Резултатите по теста на Хил се тълкуват чрез класически айтъм анализ за оценка на

дискриминативните характеристики на отделните признаци и за вътрешна съгласуваност по четирите скали на теста на Хил с помощта коефициента на надеждност алфа на Кронбах. Интерпретирането на връзките и зависимости в представянето на всички изследвани ученици с теста на Хил по показателите: вид училище - специално или общообразователно, клас, пол, степен на зрителното увреждане (слепота или слабо зрение) се базира на данни от еднофакторен дисперсионен анализ.

Анализът на резултатите от въпросника, проведен с 50 ресурсни учители и инструктори (учители) по ориентиране и мобилност е представен с успешно реализиран опит да се отбележи влиянието на всеки възможен фактор.

В дискусиата спрямо получените резултати се извеждат съпоставителни анализи спрямо получени и интерпретирани данни от други автори. Очертава се състоянието на хипотезите, като три от тях са потвърждават, а при четири хипотези се потвърждава алтернативния им вариант.

В представените обобщени изводи са очертани препоръки за теорията и за училищната практика.

В **заключението**, със сериозни аргументи се реализира финална защита на необходимостта от Специалната програма по ориентиране и мобилност за зрително затруднени ученици и нейната кохерентност с програми за формиране на други представи, понятия и умения, като емоционалното и социалното развитие и израстване на зрително затруднените деца, областите на всекидневието, училищния живот, академичното представяне и постижения, и особено със социалното включване.

Авторефератът отговаря на съдържанието на дисертационния труд.

Доц. д-р Мира Цветкова - Арсова показва сериозен и задълбочен интерес към проблемите на микро- и макропространствените представи при зрително затруднените деца и ученици освен с дисертационния си труд, и с участието си в международни и национални научни форуми и проекти с насоченост към проблемите на хората със зрителни затруднения.

Приемам **приносите**, посочени от доц д-р Цветкова - Арсова:

I. Приноси с научно-теоретичен характер

1. Прецизирана и анализирана е важността на представите за пространство и за собствено тяло у зрително затруднените ученици, както и значението на дяла „ориентиране” в специалната програма по ориентиране и мобилност.

2. Чрез подходяща оценъчна процедура е установено равнището на представите за пространство и за собствено тяло у всички зрително затруднени ученици в начална училищна възраст, обучаващи се в специални училища в България, и на интегрираните в общообразователни училища ученици в страната на същата възраст.
3. Потвърждава се, че частта „ориентиране” от специалната програма по ориентиране и мобилност е относително подценявана в България, което е аналогично на установените чуждестранни тенденции.

II. Приноси с научно-приложен характер

1. Подбраният и апробиран тест на Хил от 1981 г. за установяване на избрани позиционни представи, се оказва един много подходящ инструмент за измерване равнището на представите за пространство и за собствено тяло у зрително затруднени ученици. Той е с висока степен на надеждност и на вътрешна съгласуваност на айтъмите, поради което вече се използва в практиката от инструкторите (учители) по ориентиране и мобилност в специалните училища и от ресурсните учители в системата на ресурсното подпомагане.
2. Оценено е и е установено равнището на преподаване на представи за пространство и за собствено тяло от страна на инструкторите (учители) по ориентиране и мобилност, преподаващи в специалните училища, и от ресурсните учители, подпомагащи интегрирани ученици в общообразователните училища в страната.
3. В системата на ресурсното подпомагане липсва точна методика на преподаване на представите за пространство и за собственото тяло и като резултат от тази разработка много ресурсни учители разработиха подобна методика или започнаха да ползват методики, прилагани в специалните училища.
4. При сегашната система на ресурсно подпомагане у нас ресурсните учители не разполагат с достатъчно време, възможности, а понякога и познания, за да изграждат и развиват пространствени представи и представи за собственото тяло у зрително затруднените ученици, които подпомагат. В системата на ресурсното подпомагане, а в известна степен и в специалните училища, това трябва да бъде една интердисциплинарна ангажираност и дейност. Затова е необходимо намирането на подходящи форми за подготовка и ангажиране на различни специалисти в този процес, а така също активно ангажиране на родителите.
5. Доказва се ефективността на интегрираното и включващото обучение на зрително затруднените ученици в България, по отношение на формиране на представи за

пространство и за собствено тяло. Интегрираните зрително затруднени ученици, обучаващи се съвместно с виждащи връстници, въпреки че често не получават специализирано обучение, демонстрират равнище на представи за пространство и за своето тяло, което е равно на това на обучаващите се в специалните учебни заведения за деца с нарушено зрение, които получават специализирано обучение.

- б. Важно е да се направят необходимите постъпки пред МОН за въвеждане на ежегодни и задължителни краткосрочни форми на подготовка на интегрираните в общообразователните училища зрително затруднени ученици в специалните училища за деца с нарушено зрение в София или Варна по определен график с цел допълнителна интензивна работа, съществена част от която да бъде и развитие на различни представи и понятия, сред които тези за пространство и за собственото тяло.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, смятам че би могло да се даде *положителна оценка* по отношение на дисертационния труд, цялостното изследване и дейност на доц. д-р Мира Цветкова Арсова. В този контекст, предлагам на членовете на Уважаемото Научно жури *да гласува присъждане* на научна степен „*доктор на науките*” на доц. д-р Мира Цветкова - Арсова в професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика).

19.09.2014 г.
Пловдив

Изготвил становището:
/проф.дпн Д.Левтерова/